

BARBARA WOLFE-JANCAR:

A vallási ellenzék a Szovjetunióban

A baptisták

A baptisták polgárjogi mozgalmának az a két dokumentum adott lökést, amelyet az Evangéliumi Keresztyén Baptista Össz-szövetségi Tanácsa adott ki 1960-ban; az új alapszabály és egy útmutatásokat tartalmazó levél. Minthogy az eredeti 1944-es alapszabályt és 1948-as módosítását sohasem hozták nyilvánosságra, nem hasonlíthatjuk össze őket az 1960-as változattal. De még ha csak felületes pillantást is vetünk az új alapszabályra, sok olyan pontra bukkanhatunk, ahol szinte elébe megy az állami beavatkozásnak.

A negyedik cikkely kimondja, hogy a tanács tíz tagból áll, az Evangéliumi Keresztyén Baptista Egyház „legtapasztaltabb, aktív” tagjaiból. Azt azonban nem határozzák meg, hogy ki dönti el, vajon ezek a személyek kellő tapasztalattal és aktivitással rendelkeznek-e. Egyiküknek sem kell felszentelt papnak lenniük. A 11. cikkely az egyházi tisztviselők feletti ellenőrzés jogát a Tanácsra ruházza azáltal, hogy övék a kinevezés joga; míg a 12. cikkely feljogosítja ezeket a tisztségviselőket, hogy kezükbe vegyék a helyi egyházi közösségek irányítását. Továbbá a Tanács csak a bejegyzett egyházakkal tart fenn kapcsolatot (13. cikkely), és a lelkészek képzésében azáltal vesz részt, hogy gyakorlati tanácsokat és utasításokat ad (15. cikkely). A Tanács tagjait a felelős képviselők speciális konferenciáin választják meg (18. cikkely). Itt sem adják meg a „felelősség” kritériumait. Az alapszabályt a Tanács-tagok kétharmadának szavazata alapján lehet megváltoztatni (20. cikkely). A presbiter kötelességei között szerepel, hogy öröködjön minden bejegyzett közösség vallásos tevékenysége fölött, különös tekintettel az új tagok felvételére és az istentiszteletek jellegére (22. cikkely). Felvetődhet a kérdés, vajon a presbiter ebben a minőségében az egyház vagy az állam szolgálja-e. Mindenesetre a presbiter tevékenységéről jelentés készül, melyet a Tanács vizsgál meg (24. cikkely).

Az útmutatásokat tartalmazó levél kiegészíti az új alapszabály „kemény vonal” politikáját. A benne foglalt megszorítások között elsődleges, hogy véget vet a „buzgó térítésnek”; minimumra csökkenti a 18 és 30 éves kor között felvett keresztségeket; megtiltja a gyermekeknek az istentiszteletek látogatását; valamint meghagyja a fő presbiternek, hogy ne toborozzon új tagokat, és ne ragadtassa el magát túlságosan a prédikációiban, hanem „szálljon szembe az egészségtelen térítő tendenciákkal”. Ezzel a két dokumentummal a szovjet Baptista Egyház igazgató tanácsa a saját sírját ássa meg. Teljes joggal feltehetjük a kérdést: valójában kinek az oldalán áll a Tanács?

A Szovjetunióból kikerült dokumentumok között rendkívülinek számít az alapszabálynak az a módosítása, amelyet három baptista „máskéntgondolkodó”, *Alekszej Prokofjev*, *Georgij Vinsz*, és *Gennagyij Krjucskov* terjesztett elő. A módosítás azokra a cikkelyekre vonatkozik, amelyek túlzott állami beavatkozást tesznek lehetővé a Baptista Egyház életében, és minden hatalmat a Tanács kezébe tesznek. Célja az egyház és az állam valódi szétválasztása, amit a

szovjet alkotmány elméletileg garantál. A javasolt módosítás értelmében a Tanács tagjait a baptisták közgyűlése választaná. A módosító javaslatok feletti ellenőrzés jogát is kivennék a Tanács kezéből, és a közgyűlésre ruháznák.

Az emberi jogok biztosítására vonatkozó formális igényt 1965-ben fogalmazták meg egy Leonyid Brezsnyevhez intézett levélben. A folyamodvány a szovjet alkotmány 124. cikkelyének felülvizsgálását kéri, és érveit támogatására Lenin 1918. január 23-i dekrétumát és az Emberi Jogok Nyilatkozatát idézi.

A baptisták polgárjogi mozgalmának második hullámát azok a petíciók és folyamodványok jelentik, amelyeket a „máskéntgondolkodás” útját választó egyszerű baptista hívek fogalmazták meg a letartóztatások és üldözések ellen. Ezeknek a beadványoknak a nagy része csoportoktól származik, de meglepően sok ilyen folyamodványt írtak egyének, főleg letartóztatások és bírói ítéletek elleni fellebbezés formájában. Az elkövetett igazságtalanságok széles skálán mozognak, kezdve azon, hogy egy gyülekezet nem tudta törvényesen bejegyeztetni magát, egészen addig, hogy gyerekeket vettek el szüleiktől, és küldtek árvaházba, mert otthon vallásos nevelést kaptak. A legsúlyosabb vád az, hogy a munkatáborokban tartózkodó foglyokat szándékosan megkínózzák.

„A bebörtönzött baptisták rokonainak tanácsa” nevű testület létrejött a legjelentősebb fejlemény, amelyet a kínzásoknak, veréseknek, zaklatásoknak, pénzügyi fondorlatoknak, bírósági tárgyalásoknak és bebörtönzéseknek tragikus litániája idézett elő. Ezt a testületet a reformmozgalom kezdetén szervezték meg; létrejöttének közvetlen oka az volt, hogy *Nyikolaj Kuzmics Khmara* baptista máskéntgondolkodót a börtönben meggyilkolták. A testület legfontosabb tevékenységei közé tartozik, hogy támogatja a bebörtönzöttek családját, rendszeresen közreadja az éppen börtönben levő baptisták névsorát, és megjelentet egy kiadványt, amely tájékoztatja a hozzátartozókat a börtönviszonyokról, valamint erőt és reményt ad a harc folytatásához.

A testület rendkívül aktívan jár el a tagok érdekeinek védelmében: petíciókat intéz a világszervezetekhez és a szovjet hatóságokhoz, hogy segítsenek a munkatáborokban bebörtönzött rabokon. Politikailag legjelentősebb lépésnek az tekinthető, hogy fontos szerepet vállalt az 1966. május 16-i tüntetés megszervezésében, amikor kb. 500 baptista gyűlt össze a kommunista párt központi bizottságának moszkvai székháza előtt azzal a céllal, hogy petícióban kérjék meg Brezsnyevet, engedélyezze, hogy bejegyzett és nem bejegyzett szervezetek részvételével megtartsák az Evangéliumi Keresztyén Baptisták Össz-szövetségi Tanácsának kongresszusát.

Görögkeleti egyház

A görögkeleti egyházon belüli „máskéntgondolkodás” kevésbé szervezett formában nyilvánul meg. De a maximum 3 millió baptistával szemben a görögkeleti egyházon belüli szakadás mintegy 50 millió embert érint. A görögkeletiek mozgalmának fokozatos kibontakozását minden bizonnyal a baptisták kezdeményezése inspirálta. A mozgalom kezdetei a második világháború utáni évekre nyúlnak vissza, és kiváltó okuk az egyházon belüli irányvonal volt: a szovjet kormány külpolitikai céljai érdekében felhasználta a pátriárkát, miközben a patriarchátus hallgatással válaszolt a templomok és kolostorok bezárására, ami az 50-es évek végén kezdődött. De a hivatalostól eltérő irányvonal megjelenésének közvetlen okát azok az új politikai szigorítások jelentették, amelyeket az 1961. július 18-i rendkívüli püspöki zsinaton elfogadott rendelkezések tartalmaztak.

A püspöki zsinat rendelkezéseinek célja az volt, hogy csökkentse az egyház önállóságát, és növelje az állam fennhatóságát a vallási élet fölött. Elsősorban az váltott ki ellenvetést, hogy a plébánost eltávolították az egyházközségi tanácsból. A rendelkezések értelmében a végrehajtó tanács három tagból áll: a presbiterből, segédjéből és a pénztárosból, akiket a gyülekezet választ meg (3. cikkely). A lelkész kötelezettségeit a templomi istentisztelet megtartására (9. cikkely) és a hívek „lelki irányítására” korlátozták. Ezzel szemben a végrehajtó tanács megkapta az egyház világi ügyei feletti rendelkezés teljes jogát, beleértve a pénzügyeket, és ezekben a polgári hatóságoknak tartozott felelősséggel (5. cikkely). Továbbá a 4. cikkely megszabta, hogy az egész gyülekezetre kiterjedő egyházközségi gyűléseket csak a helyi szovjet jóváhagyásával lehet tartani; míg a 12. cikkely megköveteli a papságtól és az egyházközségtől, hogy szigorúan vessék alá magukat az egyházra vonatkozó polgári törvényeknek.

Négy évet vett igénybe, amíg megszületett a tiltakozás ezekre az intézkedésekre, amelyeket nyilvánvalóan elsietve és komoly megfontolás nélkül hoztak. 1965. november 21-én *Nyikolaj Esliman* és *Gleb Jakunyin* tiszteletesek a moszkvai egyházmegyéből 24 oldalas levelet küldtek Alexij pátriárkának, s ebben leírták, hogyan avatkozik be az állam az egyház ügyeibe. December 12-én 8 oldalas levelet intéztek Podgornijhoz; ez a levél arról számol be, hogy hogyan sértik meg az Orosz Ortodox Egyház Ügyeinek Tanácsa képviselői (a romániai Kultuszdepartament, ill. a magyarországi Állami Egyházügyi Hivatal megfelelője - a szerk.) az egyház és az állam szétválasztásának elvét. 1967. november 25-én *Jermogén* érsek 6 oldalas nyilatkozatot írt a pátriárkának, amelyben támogatja a két lelkész álláspontját.

A szovjet hatóságokhoz intézett levél nyolc olyan területet nevez meg, ahol a szovjet hivatalos személyek törvényellenesen jártak el: 1. a papok beiktatása terén, azáltal, hogy a papokat csak az Egyházügyi tanács előzetes szóbeli jóváhagyása után lehet felszentelni, kinevezni vagy áthelyezni; 2. a templomok és kolostorok bezárási kampányával és a vallási társaságok felszámolásával; 3. a keresztelésnek és más egyházi szertartásoknak a szovjet állampolgárok vallásos befolyásolásaként való nyilvántartása, amit a szovjet alkotmány tilt; 4. a vallásgyakorlás szabadságának megszigorítása; 5. a lelkiismereti szabadság elvének a megsértése a gyermekeket illetően; 6. az egyházközségi pénzügyekbe való adminisztratív beavatkozás; 7. azáltal, hogy az egyházközségek létszámát 20-30 főre korlátozzák, és így megfosztják a hívő állampolgárok tömegeit attól a törvényes joguktól, hogy részt vegyenek az Orosz Ortodox Egyház adminisztratív és gazdasági ügyeinek intézésében; 8. a papság létszámának a korlátozása, ami akadályozza a vallási szertartások celebrálását.

Az Alexij pátriárkához intézett levél még részletesebben taglalja a szovjet hatóságokhoz intézett levélben kifejtett pontokat. A keresztelesek nyilvántartásával kapcsolatban Esliman és Jakunyin azzal a súlyos bűnnel vádolják a pátriárkát, hogy egy olyan gyakorlatot támogat, amelyre nincs írott törvény. Ezen felül szeméretük, hogy bűnrészesség terheli a templomok és kolostorok erőszakos bezárásában, és bírálják azért, mert hallgatással válaszolt az itthoni istentiszteletek megszüntetésére és a gyermekek vallásos nevelésének a megszigorítására.

A papok legerőteljesebb vádja kánonjog-értelmezésükből fakad. Kijelentik, hogy a világi hatóságok beavatkozása érvénytelenné teszi az egyházi tisztviselők felszentelését vagy megválasztását. Ennél még fontosabb, hogy a plébános kizárása a végrehajtó bizottságból, valamint az a tény, hogy nem egyházi személyek választják, súlyosan megsérti a plébános kötelességeire és hivatásának természetére vonatkozó hagyományos egyházi rendelkezéseket.

A Görögkeleti Egyház „máskéntgondolkodóinak” érdeme, hogy kapcsolatba léptek a moszkvai polgárjogi mozgalommal. Az *Arhiv samizdata*-ban a kölcsönhatásoknak legalább 10 példája található, melyek közül említésre méltó *Levityin-Krasznov* folyamodványa az

Orosz Köztársaság Legfőbb Bírósága elnökéhez a *Galaszkov-Ginzburg* tárgyalás során intézett levele és *Vlagyimir Bukovszkij* védelmében írott cikke; *Fény az ablakban* c. esszéje, amelyet annak a Grigorenko vezérőrnagynak a letartóztatása alkalmából írt, aki aktívan szorgalmazta a krími tatárok visszatelepítését hazájukba; levele a moszkvai „Emberi Jogok” csoporthoz, melyben üdvözli megalakulásukat; *Szaharov* levele Podgornijhoz Krasznojvoda érdekében; *Csalidze, Szaharov és Andrej Tverdohlebov* levele a Szovjetunió Legfelsőbb Tanácsának, amelyben kegyelmet kérnek a leningrádi perben elítélt 9 zsidó számára. *Szolzenyicin* és *Zseludkov* atya levélváltását is ide sorolhatjuk.

A litván katolikusok

A máskéntgondolkodók e csoportjának a tevékenysége egyaránt magán viseli az ellenzéki mozgalom polgárjogi és nemzetiségi vonásait. A 17.054 katolikus aláírásával az ENSZ főtitkárához intézett levél a diszkrimináció sajnálatosan jól ismert képét mutatja be. A dokumentumokból másrészt világossá válik, hogy a fő problémát a litvániai helyzet jelenti. *Juozas Zdebskis* is ezt hangsúlyozza a tárgyalása során tett kijelentéseiben. A szóban forgó dokumentumokat litván nyelven írták, és *A Litván Katolikus Egyház Krónikája* c. ellenzéki kiadvány címében szerepel a „litván” szó - ezért feltételezhetjük, hogy a mozgalom azokra terjed ki, akik katolikusok és litvánok egy személyben.

Ha figyelembe vesszük, hogy milyen későn kezdődött el a litván ellenzéki mozgalom, valószínűnek látszik, hogy a baptisták és a görögkeletiek mozgalmának következtében gyűjtöttek ők is erőt. A többi keresztény ellenzéki mozgalomhoz hasonlóan ők is petíciókat és beadványokat készítenek. Sérelmeik is ugyanazok. A litván katolikusok vallási vezetőit - *Seskevicius, Zdebskis* és *Bubnis* atyákat - is perbe fogták és bebörtönözték, miként a többi vallási közösség vezetőit. A litvánok mozgalma azonban két fontos tekintetben különbözik a többi vallási máskéntgondolkodó csoporttól. Az egyik különbség az érintett személyek számából adódik. Litván források szerint a hívek ezrei annak ellenére írták alá az ENSZ-hez intézett memorandumot, hogy tudatában voltak annak, hogy ez megtorlásokat von maga után. *A Litván Katolikus Egyház Krónikája* tájékoztatása szerint a KGB (a szovjet szekuritáé - a szerk.) sokakat őrizetbe vett az aláírásgyűjtők közül, elkobozták a memorandum szövegének példányait, és megsemmisítették az összegyűjtött aláírásokat. Ezért valószínű, hogy sokkal többen írták alá, mint 17 ezren. Ez hihetetlenül magas szám bárhol a világon és különösen a Szovjetunióban. A tömeges ellenállás szempontjából csak a krími tatárok mozgalma hasonló méretű.

A litván ellenzéki mozgalom másik vonatkozásának nincs megfelelője a többi máskéntgondolkodó mozgalomban. Nevezetesen az erőszak alkalmazásának: Nixon szovjetunióbeli látogatását megelőzően *Roman Kalanta* Vilniusban elégette magát, és ezzel két napig tartó zavargásokat indított el. Az esemény még figyelemreméltóbb, ha tekintetbe vesszük a római katolicizmusnak az öngyilkosságról vallott felfogását.

Figyelemre méltó, hogy a Szovjetunióbeli általános gyakorlathoz képest a litvániai zavargások résztvevői eléggé enyhe bánásmódban részesültek. A tömeges letartóztatások elmaradása arra enged következtetni, hogy a hatóságok nem akartak robbanást előidézni ebben az ingatag helyzetben. Ha így áll a dolog, akkor feltételezhetjük, hogy van egy küszöb, amelyen felül a jövőben nem lehet kiiktatni az erőszak alkalmazását a vallási ellenzéki mozgalmak fegyvertárából.